

PUKÁNSZKY BÉLA

Szeged

Makkai Sándor nemzetpedagógiája

Száz esztendeje — 1890. május 13-án — született Makkai Sándor erdélyi püspök-író, a magyar kisebbségi irodalom kiemelkedő alakja. Nemcsak szépirodalmi művei tették ismertté — mint például a „Táltoskirály”, a „Sárga vihar” vagy az „Ördögsekér” —, hanem pedagógiai tárgyú munkái is nagy visszhangot keltettek.

Figyelemre méltó — és vitára ösztönző — gondolatok egész sorát találhatjuk például a „Magyar nevelés, magyar műveltség” című, 1937-ben megjelent könyvében.

Egy drámai vita végére tesz pontot ez a könyv. Makkai ugyanis 1936 júniusában lemondott erdélyi püspöki székéről, s elfogadva a debreceni egyetem református teológiájának professzori állását. Magyarországra költözött. Távozása megrázta a romániai magyar kisebbséget — noha már 1934-től kezdve szárnyra kaptak az erről szóló híresztelések.

A „Magunk revíziója” címen 1931-ben közzétett könyvében még az erdélyi magyarság nemzeti öntudatának megújulását sürgeti. „Nekünk számolnunk kell a tényekkel — írja —. „Mi Románia polgáraivá lettünk; ennek az országnak törvényei és törvényes rendje a mi életünk meghatározója lett. Mi ennek a rendnek a kereteiben, ezekbe beilleszkedve kell hogy magyarságunkat megtartsuk, nem mások ellen, hanem a magunk öröklött lelki és szellemi egyéniségének békés és munkás érvényesítése érdekében.” [1]

A világháború előtti magyar nevelés belső katasztrófáját az okozta — hangoztatja Makkai —, hogy az iskola három funkcióját nem tudta összeegyeztetni. A nemzeti érzés meggyökereztetése helyett a nemzeti felsőbbrendűség hamis illúzióját táplálta az ifjúság lelkébe. Ez önmagában is összeütközésbe került az erkölcsi idealizmus cszmeiségével — a hangzatos elvek propagandája hazugnak bizonyult a gyakorlat visszasságainak tükrében. Mindehhez a természettudományos nevelés pesszimizmusa és hitetlensége járult. Ennek következtében a nevelést szentesítő tekintélyek megrendültek az ifjúság kritikája előtt, az átadni kívánt értékek gyanúsakká és hatástalanná váltak.

Mi hát a megoldás? „Másként kell felelnünk az erre vonatkozó kérdésekre — olvashatjuk Makkai válaszát —, mint ahogy az ősök dicsőségében sütkérező honfibüszkeség, az eszménytelen és gőgös tudomány, s a szemforgató erkölcsi kétszínűség feleltek.” [2]

A lelki megújulásnál a „magunk revíziója”-nál Makkai az ifjúságra épít. Az ifjúság életakarására, életöröme: „öntudatos, erős örvendező élet: ez az ifjúság természetes vágya és törekvése. Életkora, jellege hozza magával, hogy ezt a célt az új, a más, a több útján keresi.” [3]

Elgondolkodtató mindaz, amit Makkai Sándor — kiváló pszichológiai érzéssel — az ifjúság lelki sajátosságáról ír: „Az ifjúság lelkében van egy ellentét, amely épp olyan csodálatos, mint amilyen természetes. Az ifjúság nem szereti a tekintélyeket, de szíve mélyéből szomjúhozza a hódolatot. Ez a hódolat mindig megcsalódik, ha a hős, akinek szól, pusztá tekintélynek bizonyul. Csak egyetlenegy esetben válik az élet hatalmas lendítőerejévé — ha a szeretet ellenállhatatlan sugárzása váltja föl.” [4]

Nem véletlen, hogy Makkai ilyen fontosságot tulajdonít a nevelői munkát átható szeretetnek. Egyetemi esztendei alatt ugyanis a kolozsvári professzor, Schneller István tanítványa volt, akinek személyiségpedagógiája a szeretetelvűségre épült. Ez a szeretet nem a szentimentális érzélgősségbe átsapó, a gyermek minden megnyilvánulását kritikátlanul elfogadó magatartást eredményez, hanem egy olyan pedagógiai alapállást, melynek fő jellemzője az egyéniség elismerése, a gyerekekben rejlő értékek keresése.

Az erdélyi magyarság lelki megújulását, a „revíziót” követelő sorok után — Makkai hívei számára is — megdöbbentő volt a repatriálás (vagy inkább expatriálás) ténye. A Láthatár című folyóiratban 1937 elején közzétette elhatározásának okát. „Nem lehet” címen cikket írt, melyben már a „kisebbségi kérdés megoldhatatlanságát” hangsúlyozza. „Nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését — írja —, mert magát a kisebbségi „kategóriát” tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek.” [5]

A távozás ténye és a cikk fölkavarta a kedélyeket. Ma már — a Makkaival foglalkozó kutatások alapján — úgy tudjuk, hogy az eredményesen munkálkodó püspököt a hatóságok rákényszerítették erre a döntésre. [6]

A sajtóban kibontakozó vita pro és kontra érveire való reagálásnak is tekinthetők azok a gondolatok, melyeket a fentebb már említett „Magyar nevelés, magyar műveltség” című könyvben fogalmazott meg a már debreceni professzor, Makkai Sándor: „Ma a magyar nemzet teste négy-ötfele szaggatva vonaglik a könyörtelen világban” — írja szuggesztív erejű képbe sűrítve a Trianon utáni helyzetet. „Saját csonka országán kívül több idegen impérium alatt, szomorú és majdnem reménytelen kisebbségi sorsban. Földrajzi, politikai-gazdasági egységről tehát szó sem lehet. Egyetlen módja az egységnek... a szellemi, kulturális egység.” [7]

Makkai szerint a kisebbségi magyar műveltség olyan, mint a „csiga ház nélkül”, hiányzik védőpáncélja, melyet az állam adhatna rá. A fő feladat az — figyelmezteti olvasóit —, hogy az anyaország teremtsen meg a magyar szellem, a magyar műveltség egységét, „minta gyanánt, erőforrásul s örök reménységül a leszakított magyarság” számára. [8]

A műveltség egysége azt is jelenti, hogy a kultúra javaiból mindenki részesülhet, hiszen „a műveltség nem kiváltság, hanem mindenkinek veleszületett nemeslevele, szent előjoga és kötelessége”. [9] S miután nemcsak a kivételes személyiségekre, tudósokra, művészekre korlátozódik a nemzet szellemi életében való részvétel, természetes, hogy az emberek többségének az életben nem a „kivételesen nagy és hősies feladatok jutnak”, hanem legtöbbször „kicsi, sőt kicsinyes teendők”. De ha a reánk kirótt feladatot a nagy egészbe való beletagolódás eszközeként tekintjük, akkor megtalálhatjuk magunkban a lendületet a szellemi felemelkedésre.

A nemzetpedagógia célja a művelt magyar emberek nevelése. Olyan embereké, akiket a „lelkület nemessége” jellemez, akik sohasem használják föl tudásukat rossz cél szolgálatában. Ahogyan Makkai fogalmaz: „A művelt embert a legkicsinyesebb körülmények között is az jellemzi, hogy mélyen át tudja érezni az emberi sorsot, a szenvedést és az örömet, minden faji, felekezeti, osztálykülönbség felett.” [10]

Ehhez a munkához újfajta pedagógus-magatartásra van szükség. Lejárt az ideje a „régis iskolának”, s az arra jellemző „mindenható, teremtmő pedagógusi büszkeségnek”. Szertefoszlottak a Herbart-követők ábrándjai arról, hogy a tanár képzetgyarapítás útján formálhatja-nevelheti a gyermeket saját képére és hasonlatosságára. Ez a generáció más, mint az előzőek: illúzióit már elveszítette a háború poklában.

Az új nevelőnek nem „vezetőnek” kell lennie, hanem „kísérőnek” — értelmeztélje újra Makkai a rousseau-i gondolatot. Olyan legyen, mint a jó pásztor, aki követi a nyáját vigyázva arra, hogy rossz útra ne térjen, szakadékba ne zuhanjon. Néha

előremegy azért, hogy elhárítsa az útból az akadályokat. A jó pedagógustól távol áll a megfellebbezhetetlen parancsok osztogatása, a „diktátum”, ehelyett a valóság tényeit fordítja le az ifjúság nyelvére.

Makkai — a másik Kolozsvárról indult pedagógus-gondolkodó — Imre Sándor fölfogását követi, amikor a nemzetet tekinti a legfontosabb nevelő alakulatnak. Olyan közösség ez, mely „saját emelkedésével az egész emberiség fejlődését mozditja elő”. [11] A nemzetnevelés a legmagasabb pedagógiai lehetőség, mivel a nemzet tükrén túl „a nevelés alakító ereje elhalványul”. Mielőtt azonban a nemzet mint nevelő hatalom szóba jöhetne, magát a nemzetet is tudatosságra kell emelni, tehát a nemzetnevelést meg kell előznie a nemzetté nevelésnek.

Az iskola semmiképpen se legyen külön világ, az élet viharaitól elzárt „kert”. A társadalom és az iskola „a megismétlés viszonyában” álljanak egymással. Kornis Gyula szavait kölcsönzi Makkai, amikor azt írja, hogy az iskola „miniatűr társadalom”-ként készítse föl a tanulókat a tényleges nemzeti életben való helytállásra. Olyan gondolat ez, amely — bizonyos módosulásokkal — továbbélt a pedagógiai köztudatban.

A nemzeti keretekben gondolkodó, személyiséggazdagítást, erkölcsi nemesítést célzó pedagógia harmóniájához disszonáns hangokat kever Makkai „Tudománnyal és fegyverrel” című, 1939 elején írt könyve. Háttal fordítva a liberális humanizmus eszményének, a nemzetnevelést egyenesen politikai — sőt katonapolitikai — ügyként kezeli.

A nevelést „egzisztenciális nemzeti ügynek” tekinti, melynek segítségével megvalósítható a sajátosan „magyar életterv”. Korábbi művei alapján még nem sejthetjük, de itt már világos: az egységes nemzeti szellem, a magyar műveltség megeremésztését Makkai csak egy totalitárius állam keretei között tudja elképzelni: „Az ítélet fellebbezhetetlenül áll: vagy egységes nemzeti létérdek-értékelés, s ezen az alapon egységes nemzetnevelői célkitűzés fogja áthatni a politikát, mely véget vet minden álpárlamentarizmusnak, pártharcnak és pártérdeknek, egyszóval a „politizálásnak”, vagy az önálló és nemzeti élet látszatának kínos-keserves játéka közben mind lelkiileg és szellemileg, mind fajilag, gazdaságilag és jogilag szolgásgorba süllyedünk és megsemmisülünk.” [12]

Bármennyire hihetetlen, Makkai — a püspök-író — ekkor már Mussolinire tekintette példaképének, aki „puskát és könyvet mutatott fel az olasz ifjúságnak, a nemzeti élet-szolgálat jelképéül.” [13]) Eredetileg színgazdag palettájú nemzetpedagógiai programja pedig spártai típusú katonanevelési tervvezetű válik. Nyomatékkal hangsúlyozza, hogy „nemcsak a honvédtisztképző iskoláknak, hanem általában minden iskolánknak katonáivá kell lennie a nevelés elveiben és gyakorlatában, mert ez teszi lehetővé a magyar férfijellemek kifermálódását, mégpedig sajátos, egységes, ősi természetünkéből következő típus szerint.” [14]

Tragikus példája ez annak, hogy a második világháború felé sodródó országban a liberális humanizmus eszméje — egy nagyformátumú gondolkodó esetében is — hogyan eshetett áldozatul a fasiszta ideológia terjedésének.

JEGYZETEK

[1] Makkai Sándor: Magunk revíziója. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1931. 19. p.

[2] I. m. 95. p.

[3] Uo.

[4] I. m. 97. p.

[5] Makkai Sándor: Nem lehet. Látóhatár, 1937. 2. sz. 49—53. p. A „Nem lehet”-vitáról bő-

vebben ír Cseke Péter és Molnár Gusztáv a „Nem lehet” című kötetben. Limes-könyvek, Bp. 1989.

[6] Lásd *Cseke Péter*: Egy létparadoxon megoldási kísérletei c. tanulmányát a „Nem lehet” című kötetben. 5—20. p.

[7] *Makkai Sándor*: Magyar nevelés, magyar műveltség. Révai, Bp. 1937. 112. p.

[8] I. m. 114. p.

[9] I. m. 108. p.

[10] I. m. 110. p.

[11] I. m. 38. p.

[12] *Makkai Sándor*: Tudománnyal és fegyverrel. Révai, Bp. 1941. 10. p.

[13] I. m. 15. p.

[14] I. m. 17. p.

Felhívás

ÁLTALÁNOS ISKOLÁINK IGAZGATÓIHOZ ÉS MAGYAR SZAKOS TANÁRI MUNKAKÖZÖSSÉGEIHEZ

Az idén már tizenhetedik évfolyamát jegyző KINCSKERESŐ a magyar és a világirodalom legjobb értékeit kívánja közkinccsá tenni a 10—14 éves korosztály körében. 48 oldal terjedelemben, művészi illusztrációkkal, négy színnyomású címlappal, szeptembertől májusig havonta jelenik meg — a Móra Kiadó gondozásában, az Osvát Alapítvány támogatásával. A korábbi 50 ezer példány helyett azonban ma már csak 30 ezer példányban.

A gyerekek és szüleik, sajnos, mind kevesebbet áldoznak, áldozhatnak a kultúrára. A gyermekkultúra számos műhelye vált mostohagyerekké napjainkra. A szubkultúra, a szennyirodalom gazdag tenyésztete is nagy csábítás potenciális olvasóink számára. Fenyeget annak a veszélye, hogy perifériára szorul ez a folyóirat, amely 17 éven át fontos szerepet töltött be az ifjúság olvasóvá nevelésében.

Az első Kincskereső-számok terjesztői, megismertetői, népszerűsítői maguk a pedagógusok voltak; lelkes magyartanárok, irodalmi szakkörök vezetői, akik közül sokan Kincskereső-klubot is alapítottak a későbbiekben. Nehéz helyzetben ismét a pedagógustársadalomhoz fordul a Kincskereső: cselekvő támogatást kér annak érdekében, hogy az értékes, a léleknemesítő, személyiséggazdagító irodalom teret nyerjen a talmi, a silány, a szellemi végtermék ellenében. A Kincskereső a standok forgatagában elvész (eltakarják a nagyobb, a drágább lapok) — csak az iskolában nyerhet csatát, attól függően, melléállnak-e a magyar szakos tanárok.

Bízva igazgatóink és a magyar szakos tanári munkaközösségeink megértésében és támogató segítségével, szíves üdvözléssel:

A KINCSKERESŐ SZERKESZTŐSÉGE

6701 Szeged, Pf.: 453.